

TUŠENÍ SOUVISLOSTÍ

PROTEKTORÁTNÍ ZBROJNÍ VÝROBA V OKOLÍ BRNA A SOVĚTSKÁ ZPRAVODAJSKÁ ODEZVA V LETECH 1944–1945

Petr Kopečný

Protektorátní zbrojní výroba byla v letech 1939–1945 jedním ze základních pilířů nacistického zbrojního úsilí, bez něhož by tehdejší Německo nemohlo vést rozsáhlou agresivní politiku vůči většině evropských zemí. Výroba navazovala na rozvinutý průmysl prvorepublikového Československa, který byl záhy po okupaci přizpůsobován útočným plánům německých okupantů. V letech protektorátu pak byla zbrojní výroba rozšiřována výstavbou nových zbrojních závodů, jak tomu bylo například v Kuřimi. Protivníci nacistického Německa zbrojní výrobu protektorátu pozorně sledovali. Zatímco československé a tím i spojenecké orgány na Západě k tomu používaly rozsáhlé sítě domácího odboje, v našem případě odbojovou organizaci, jež je nejvíce známá pod názvem Rada tří, sovětská strana využívala vlastní zpravodajské složky. Ty byly ponejvíce vysazovány z letadel jako zpravodajské výsadkové skupiny. Bylo tomu tak i v námi sledovaném prostoru Svratecké vrchoviny. Po vysazení se tyto výsadkové skupiny setkávaly s domácím obyvatelstvem a jím budovanými odbojovými sítěmi, které však mnohdy měly (navzdory společnému cíli – porážce nacismu) své vlastní představy o činnosti odboje. Situaci komplikovaly v domácím odboji dosud neznámé prvky sovětského pojetí boje proti nacismu a také existence dvou proudů domácího odboje, národního a komunistického. To vše, vsazené do protektorátní reality posledních dvou let válečného konfliktu, přinášelo mnohé dramatické události, k nimž došlo např. ve Skaličce, Šerkovicích a na jiných místech. Mnohá úsilí bojujících stran byla ovlivněna skrytými formami boje a nyní, po desítkách let od druhé světové války, se pokoušíme odhalit příčiny a souvislosti, které k těmto událostem vedly. Archivy i dnes k těmto událostem většinou mlčí, a proto lze naši snahu označit jen jako tušení.

V roce 2015 vyšla ve Sborníku Muzea Brněnska krátká studie objasňující události, jež se udály v posledním válečném roce v Šerkovicích.¹ Na Tišnovsku a v jeho okolí probíhaly mnohé navazující události, které si zaslouží pozornost

¹ KOPEČNÝ, Petr. Šerkovice – únor 1945. In: *Sborník Muzea Brněnska 2015*. Brno: Muzeum Brněnska, 2015, s. 30–36.

a jež nebyly dosud předmětem hlubšího historického zájmu. Patří sem i činnost sovětských zpravodajských skupin sledujících německou zbrojní výrobu na Brněnsku. V tomto regionu se nacházely významné zbrojní závody v Brně, mezi něž patřily především Zbrojovka Brno, Ostmarkwerke Líšeň, v okolí pak nový kuřimský zbrojní závod, strojírenské závody orientující svoji produkci na podporu německého zbrojního úsilí v Adamově a Blansku, ale také letecká zbrojní výroba v nevyužívaných železničních tunelech u Dolních Louček a utajená zbrojní výroba v jeskyni Výпустek mezi Adamovem a Křtinami. Zbrojní produkce těchto závodů byla pochopitelným objektem zpravodajského zájmu všech protivníků nacistického Německa včetně sovětské strany.

Na počátku válečného konfliktu působila v protektorátu sovětská vojenská zpravodajská služba GRU,² kterou na Brněnsku v počátcích válečného konfliktu postihly četné nacistické zásahy a byla zde, pokud je známo, prakticky zlikvidována. V roce 1943, kdy nacistická vojska ztratila strategickou iniciativu, nastal čas, aby byl sovětský zpravodajský zájem o střední Evropu obnoven. Na Brněnsku se nacházelo několik rezidentů sovětské vojenské zpravodajské služby,³ kteří byli vysláni do protektorátu již v roce 1940, ale byli bez spojení. Jako nová zpravodajská dvojice se na Brněnsku objevili v březnu 1943 manželé Antonín a Antonie Bilíkoví. Antonín Bilík našel zaměstnání v nově otevřeném kuřimském závodě, kam přišel ze svého předchozího působiště ve Vsetíně, kde pracoval již od konce první republiky.⁴ Je nasnadě, že jeho primárním úkolem bylo sledování kuřimské zbrojní výroby.

Na podzim 1943 přichází na Brněnsko také Rudolf Procházka, sovětský parašutista vysazený v září 1943 v okupovaném Polsku. V Brně na záchytných adresách neuspěl, a proto odešel do okolí Bystřice nad Pernštejnem, odkud pocházel, a tam si vybudoval svoji základnu. Šlo o člena sovětské vojenské zpravodajské služby.⁵ Záhy získal na Brněnsku a Blanensku z řad členů ilegální KSČ a levicových sympatizantů větší množství informátorů, získávajících u svých zaměstnavatelů potřebné zpravodajské informace. Významnou zpravodajskou přepážkou se stala Kalášková stranická skupina v České, odkud se rozbíhaly zpravodajské vazby do mnoha brněnských zbrojních závodů. Procházka disponoval vysílací stanicí, obsah jeho radiodepeší však není zatím znám. Nacistické bezpečnostní složky se o jeho

činnosti vyjadřovaly velmi uznale. Brněnské gestapo, disponující několika sovětskými přeběhlíky, udržovalo se sovětskou stranou rádiové spojení v tzv. rádiových protihrách a v nich se snažilo činnost Rudolfa Procházky diskreditovat. V červenci 1944 byl provoz jeho vysílací stanice odhalen a po zásahu v Albrechticích zůstal až do konce války bez spojení. Krátce po těchto událostech se sovětská strana pokusila vyslat na Brněnsko dalšího agenta, brněnského Němce Franze Machalka, ten se ale při seskoku z letounu u Vyškova zranil, byl zajat a při výsleších uvedl větší množství údajů o tehdejších dalších skrytých spolupracovnících sovětské rozvědky na Brněnsku, ale také o mnoha místech úkrytů pro předávání zpráv, tzv. duboků.⁶ Jejich identita však není známa.

Dne 30. 9. 1944 byl u Račic na Vyškovsku vysazen patnáctičlenný sovětský, tzv. organizátorský, desant s názvem Jermak, vyslaný údajně Ukrajinským štábem partyzánského hnutí. V poválečné minulosti, kdy bylo protěžování partyzánského boje v odbojovém hnutí spojeno s vedoucí úlohou KSČ, byla činnost těchto desantů jednostranně interpretována jako sovětská a stranická pomoc domácímu partyzánskému hnutí.⁷ Štáby partyzánského hnutí vznikaly na přelomu let 1941–1942 jako společný projekt sovětských vojenských a bezpečnostních orgánů (NKVD).⁸ Tyto jednotky plnily především úkoly sovětských řídicích orgánů a ostatní úkoly byly záležitostí druhořadou. Ve své činnosti vycházely z tradic a zkušeností někdejší ruské a později sovětské armády uplatňovaných v SSSR, z mnohem většího a v Evropě nezvyklého sepětí členů těchto desantů s přírodou, ale také ze specifiku sovětské vojenské doktríny nepravidelného boje, což bylo interpretováno jako projev partyzánského hnutí. Tyto tzv. organizátorské desanty nebyly tvořeny jednolitou formací, ale několika menšími uskupeními plnícími různorodé specifické úkoly. U Jermaku není zatím známo bojové zadání, s nímž byl desant vyslán do německého týlu v protektorátu. Při jeho sestavování se vycházelo ze znalosti situace v protektorátu, jak o ní informovaly předchozí zpravodajské zdroje, včetně zmíněného Rudolfa Procházky.

Z poválečné analýzy činnosti Jermaku vyplývají tři klíčové úkoly. Prvním bylo podchycení většího množství sovětských uprchlíků, kteří se zdržovali na Českomoravské a Dražanské vrchovině. Sovětské orgány uplatňovaly svrchovanost nad někdejšími příslušníky Rudé armády, resp. složek bezpečnosti, i v době jejich zajetí a snahou všech organizátorských desantů bylo jejich opětovné začlenění do sovětských bojových útvarů. Druhým úkolem byla zpravodajská činnost, včetně zajištění příjmu nových výsadkových jednotek, jež v případě této výsadkové skupiny realizovala bezpečnostní složka. Třetím úkolem, kterému sovětská strana věnovala

2 Glavnoje rozvedyvatelnoje upravlenije – hlavní správa rozvědky.

3 Zdeněk Bohuslav byl vyslán do protektorátu již koncem roku 1940 společně s Antonínem Kosem. Oba měli působit na jižní Moravě. Zatímco Kos byl zatčen na podzim 1941, Bohuslav až v dubnu 1944.

4 A OV ČSBS Brno-venkov, Vzpomínka Antonie Bilíkové.

5 Rudolf Procházka bývá v mnohých pracích ztotožňován s činností orgánů sovětské bezpečnosti, což ale vyplývá z jeho poválečné činnosti v řadách StB. V roce 1943 však orgány NKVD (Narodnyj komissariat gosudarstvennoj bezopasnosti – Lidový komisariát státní bezpečnosti) ještě na území protektorátu nepůsobily. Taková nálepka zůstala R. Procházkoví i v poslední významnější práci o odboji na Českomoravské vrchovině od Jana Tesaře. TESARĚ, Jan. *Česká cikánská rapsodie*. Praha, 2016. Na s. 240 autor označuje Procházku za „emisara Moskvy“, dále na s. 294 za „politického exponenta Moskvy“.

6 MZA Brno, fond C 141, MLS Brno, Ls 2/47, König, Rudolf, Zápis o výpovědi.

7 BENČÍK, Antonín a kol. *Partyzánské hnutí v Československu za druhé světové války*. Praha: Naše vojsko, 1961, s. 338–343.

8 Nacionalnyj komissariat vnutrenych děl – národní komisařství vnitřních věcí, orgán sovětské státní bezpečnosti.

mimořádnou pozornost, byly destrukce na železnicích, neboť nedostatek pohonných hmot způsoboval, že německé vojenské přesuny se děly výhradně na železnici. Tento úkol mnohdy zajišťovaly i jiné sovětské zpravodajské složky.

V rámci okupovaného Československa se sovětská strana snažila v závěrečných měsících války proniknout do větších měst z okolních kopcovitých a méně přehledných míst. V případě Brna to byl terén v trojúhelníku Bystřice nad Pernštejnem – Boskovice – Brno, v prostoru, který je geograficky označován jako Svratecká vrchovina. Přestože nacistické bezpečnostní složky zachytily 30. 9. 1944 vysazení velkého desantu východně od Brna, podařilo se sovětským parašutistům, za cenu ztráty většího množství současně shozeného materiálu, z prostoru seskoku uniknout a ustoupit na okraj vojenského výcvikového prostoru Vyškov směrem k severovýchodu.

Tři dny po vysazení Jermaku, v podvečerních hodinách 3. 10. 1944, Antonín Bilík zašel v Lipůvce za svým známým Františkem Odehnalem a požádal jej o pomoc při signalizaci prostoru příjmové plochy sovětskému letounu. Plocha se nacházela v kopcovitém terénu severovýchodně od Lipůvky.⁹ Zde je třeba se zamyslet, jak takovou informaci Antonín Bilík získal. Šlo o akutní pokyn, kdy sovětská strana musela svému rezidentovi v protektorátu sdělit pokyny o připravované akci sovětského letectva, předány musely být také aktuální časové a prostorové údaje. Dle názoru autora nemohl být příjemcem takových aktuálních informací nikdo jiný než Antonín Bilík, který měl ve své ženě, někdejší sovětské občance, jistou záruku odborné kvalifikace a spolehlivosti, nehledě na to, že dvojice tvořila typickou sestavu GRU – rezident a pomocník (radista). Z této úvahy vyplývá i další závěr, že sovětská vojenská rozvědka byla schopna zasadit své zpravodajce na vhodná místa již před vypuknutím válečného konfliktu a dokázala také v období protektorátu dislokovat tyto osoby na zájmová místa (Zbrojovka Vsetín a Zbrojovka Kuřim). Jak již bylo zmíněno, Antonín Bilík pracoval původně ve vsetínské Zbrojovce a po otevření nového zbrojního závodu v Kuřimi změnil své působení. To ukazuje na koncepčnost a akceschopnost sovětské GRU. V posledních letech války, kdy sovětská vojska postupovala do střední Evropy obsazené nacistickým Německem, došlo k delimitaci náplně GRU a NKVD, přičemž sledování německé zbrojní výroby se dostalo do gesce posledně uvedené zpravodajské složky.

Parašutisté, zřejmě příslušníci sovětské bezpečnosti NKVD, však nebyli 3. 10. 1944 přijati na předpokládané příjmové ploše, dopadli o něco severněji, někde v lesích v katastru Dolní Lhoty.¹⁰ Druhý den policejní jednotky pročesávaly prostor lesů mezi Blanskem a Černou Horou, avšak bezvýsledně. Skupinu tvořilo podle současných poznatků šest mužů. Z místa seskoku se stáhli ke Kunštátu, v lese v katastru Kunčiny Vsi si vybudovali lesní úkryt a začali vystupovat jako

uprchlíci ze zajetí nebo totálního nasazení. Velitelem zpravodajské skupiny byl Andrej Dmitrijev,¹¹ dalšími členy skupiny byli Vjačeslav Cigankov, Georgij Ivanov, Štěpan Prodan, Petr Smirnov, poslední muž je znám jen křestním jménem Semjon (Simon). Skupina disponovala vlastní vysílací stanicí.¹² Po měsíci, na přelomu října a listopadu, byl lesní úkryt odhalen hajným Kratěnou, ale hrabě Dubský, v jehož lesích se úkryt nacházel, na upozornění hajného nereagoval. Proto byl nález ohlášen hajným na četnické stanici a četníci opuštěný úkryt 3. 11. 1944 zničili.¹³ Zatímco velitel desantu Dmitrijev se zdržoval v okolí Kunčiny Vsi, ostatní se přesunovali po kraji, přičemž získávali podporovatele v Kozárově, Štěchově, Záoboří, Lysicích. Mezi jejich nejbližší spolupracovníky patřila také rodina Skálova v Nýrově. Časem se aktivita skupiny přesouvala také směrem k Černé Hoře. Kromě hajného Kratěny zachytil již koncem října 1944 jejich přítomnost v okolí Rudolf Pražan z Újezda u Kunštátu, příslušník závodní stráže (Werkschutz) v Adamově, který na vlastní pěst po parašutistech pátral.

Po desantu pátrali také příslušníci Jermaku, jejichž dvě rozvědky počátkem druhé poloviny listopadu 1944 opustili prostor Dražanské vrchoviny a pronikly na Kunštátsko. První rozvědka vedená M. Petrovským (důstojníkem NKVD) se v Nýrově setkala se členy zpravodajského výsadku Cigankovem, Smirnovem a dalšími, což vedlo k příchodu další jermakovské rozvědky, vedené L. Železnákem, na Kunštátsko. Zde se 21. 11. 1944 setkala s velitelem zpravodajské skupiny Dmitrijem. Spolu s L. Železnákem přišli také další členové Jermaku N. Iljin a K. Nikolskij.¹⁴ Tuto část lze považovat za první jermakovské uskupení složené z příslušníků sovětské bezpečnosti. V těchto dnech se Georgij Ivanov společně s jermakovci objevil v okolí Prosetína a Veselí, kde jeho přítomnost zaznamenali uprchlí sovětské zajatci a čeští členové skupiny Černý/ Čapájev. Jermakovci se snažili zapojit sovětské příslušníky této domácí odbojové jednotky do svých řad, a proto jejich představitel N. Bachmutskij odešel na schůzku s vedením Jermaku do Žďárné, kam se vydal

9 A OV ČSBS Brno-venkov, Vzpomínka Karla Odehnala.

10 Ladislav Fejfuša v rozhovoru s autorem dne 1. 2. 2018 lokalizoval místo možného seskoku do prostoru mezi Rašovem a Jamným, odkud je mnohem blíže ke Kunčíně Vsi.

11 Jmenovaný byl identifikován ve vzpomínce Františka Lefnera s názvem Bunkr v Podnivi. Uveřejněno v publikaci: KOPEČNÝ, Petr a POLÁK, Vladimír. *Žijeme jejich odkazem: Protifašistický odboj na Blanensku a Boskovicku*. Blansko: Okresní výbor Českého svazu protifašistických bojovníků, 1985, s. 208–211. Autor vzpomínky dokonce uvádí, že jmenovaný byl parašutista z výsadku u Blanska. Jelikož v době vydání uvedené práce nebyl žádný takový výsadek znám, zůstal tento údaj pozapomenut. Teprve vzpomínka Karla Odehnala z Lipůvky identifikovaná v roce 2015, umožnila seřadit a verifikovat roztráštěné údaje.

12 Časovou a prostorovou analýzou pohybu zmíněných ruských rozvěděčků, kteří i za války vystupovali jako uprchlí zajatci, se podařilo rozkrýt a zařadit je pod velení Andreje Dmitrijeva. Jeho příjmení je totožné s příjmením velitele Jermaku – Nikolajem Ivanovičem Dmitrijem.

13 RADIMSKÝ, Jiří. Chronologie partyzánských a jiných bojových akcí na Moravě. In: *Sborník archivních prací*. Praha, 1965, roč. XV., s. 33. Zde se nachází dobová účelová nepřesnost uvádějící téměř všechny protikupační akce jako projev partyzánského hnutí. Parašutisté se pohybovali po lesích a místní obyvatelstvo nemělo šanci vyskyt rusky mluvících mužů blíže identifikovat.

14 KOPEČNÝ a POLÁK, pozn. 11, s. 67–69. Zde je zpravodajská skupina ještě uváděna jako skupina sovětských uprchlíků.

i zástupce uvedeného zpravodajského desantu G. Ivanov.¹⁵ Oba pak v nečekaném setkání s komandem brněnského gestapa 7. 12. 1944 padli.

Téhož dne, kdy došlo k zásahu proti jermakovcům ve Žďárné, přišla do Račic na Vyškovsku z východní Moravy další skupina sovětské bezpečnosti s operačním názvem Zarevo. Byla původně vysazena počátkem října 1944 na letišti Tri duby na Slovensku a přesunem přes severní část Slovenska pronikla na Moravu. Jistou dobu působila v Hostýnských vrších a odtud se 3. 12. 1944 vydala k západu. Souvislost přesunu skupiny s děním na Kunštátsku není zatím zcela zřejmá, ale její pohyb nebyl náhodný. Dne 6. 12. 1944, kdy se ještě jednotka pohybovala v Chříbech, svůj rychlý přesun zastavila a zdržovala se po jistou dobu na stejném místě. V téže době byl dle hlášení místní četnické stanice v Kuřimi pozorován seskok dalších parašutistů a je pravděpodobné, že další výsadek v přibližně stejném prostoru souvisel s činností Antonína Bilíka.¹⁶ Po překonání Chřibů členové Zareva zastavili v Zástřizlech na pravidelné lince autobus a s ním dorazili až k Račicím. Zde se setkali s blíže neidentifikovaným spolupracovníkem sovětské rozvědky a pokračovali dále přes Bukovinku, kolem Nového Hradu, Šebrova a Lipůvky. Dne 9. 12. 1944 pak přepadli četnickou stanici v Uníně, v obci opět získali automobil, s nímž odjeli až ke Sněžnému v centrální části Českomoravské vrchoviny. Ve druhé polovině března 1945 se Zarevo na Kunštátsko ještě jednou vrátilo. Identita a činnost osob vysazených 6. 12. 1944 u Kuřimi není známa.

Po určité době přichází členové Jermaku na Kunštátsku ztratili svoji původní opatrnost a 12. 12. 1944 se ve Štěchově, v domě Františka Matala při draní peří, dostali do střetu se zdejšími občany. Nikolaj Iljin na ně vystřelil ze samopalu, přičemž postřelil, kromě čtyř místních občanů, i Vjačeslava Cigankova. Zatímco místní byli ošetřeni v Brně, Cigankov byl v dalších dnech převezen do Lysic a později do Tasovic k manželům Dostálovým. Po schůzce ve Žďárné 7. 12. 1944 přišel na Prosetínsko i velitel Jermaku N. I. Dmitrijev s radistkou a těžiště činnosti jednotky se přesouvalo postupně na Prosetínsko. Zde, v nedalekém Veselí, došlo k delimitaci původních členů skupiny Černý/Čapájev tak, že někdejší sovětské příslušníky byli začleněni do oddílu Jermak a čeští do řad výsadkové skupiny Dr. M. Tyrš, která se po vysazení na Pelhřimovsku stáhla na Českomoravskou vrchovinu. Zranění Cigankova zkomplikovalo situaci nejen sovětský zpravodajcům, ale i Jermaku, a proto N. I. Dmitrijev odeslal do Tasovic zdravotnici výsadkové skupiny Dr. M. Tyrše, R. Krasavinovou, a snažil se konflikt ve Štěchově prošetřit.

15 TESARĚ, pozn. 5, s. 397. Autor uvádí, že Josef Serinek vzpomíná, že v prvních dnech listopadu 1944 se setkal v osadě Mandžusko se 4 parašutisty, kteří pak odešli na jižní Moravu. Samozřejmě z pohledu moravsko – české hranice i okolí Černé Hory je správně identifikováno jako jižní Morava. Tesařova studie tak doplnila mozaiku roztržitých údajů z podzimu 1944 z prostoru Svratecké vrchoviny.

16 RADIMSKÝ, pozn. 13, s. 45; MZA Brno, fond B 72, kart. 121/IV, sign. 343. Hlášení četnické stanice Kuřim; KOPEČNÝ, Petr. *Padáky nad Draňanskou vrchovinou*. Blansko, 1980, s. 49. Uvedení do dobových souvislostí umožnily vzpomínky Antonie Bilíkové a Karla Odehnala.

Radiostanice Jermaku obdržela od svého ústředí zprávu, že v následujících dnech bude v prostoru vysazena další zpravodajská skupina. Tento výsadek se neuskutečnil na Prosetínsku, ale 22. 12. 1944 u Horního Štěpánova. Téhož dne sovětské letectvo vysadilo řadu zpravodajských skupin sovětské bezpečnosti v celém protektorátu, na Moravě to bylo také u Liptálu na Vsetínsku, u Křenovic na Brněnsku a u Hrušovan nad Jevišovkou v zabraném území Znojemska. Výsadek u Horního Štěpánova zajišťovala jednotka vedená jermakovcem A. Fursenkem, tvořená zřejmě opět příslušníky sovětské bezpečnosti, která zůstala na Draňanské vrchovině na Konicku.

Nově vysazený desant zřejmě nedopadl na jednom místě, protože protektorátní policejní složky získaly informace o výskytu sovětských parašutistů také u Ospělova na Konicku. Tady seskočil údajný velitel skupiny Alexej Ničajev, který však zůstal prozatím v místě seskoku, kde se vzhledem k onemocnění léčil. Zbylí tři známí členové desantu, Nikolaj Melnik, Evžen Vaněk a také jen jménem uváděný Leonid Griška se urychleně přesunuli na Tišnovsko, shodou okolností do blízkosti čs. partyzánské jednotky Třetí čs. úderná rota. Tady se obě jednotky již na Vánoce dostaly do kontaktu. Parašutisté disponovali vysílací stanicí. Zajímavé bylo zařazení Čecha Evžena Vaňka, jehož otec pocházel z blízkých Moravských Knínic a po první světové válce zůstal v Rusku. Jeho zařazení do desantu, ukazovalo na

Členové Třetí čs. úderné roty se členy sovětského zpravodajského desantu v lednu 1945, zřejmě v katastru Skaličky. V první řadě zprava Alois Unčovský, Eduard Daniel a Jan Krykorka. V druhé řadě zprava Jakov K. Kolomyjec, Semjon a Jevgenij Vaněk. Parašutisté jsou vyzbrojeni samopaly PPS 41 a PPS 43. (archív autora)

prostor zpravodajského zájmu.¹⁷ Zraněný Vjačeslav Cigankov, který se dosud léčil v Tasovicích u rodiny Dostálových, byl přesunut v dalších dnech do Sebranic, kde se o něj starala zmíněná zdravotnice a také člen původního zpravodajského desantu Petr Smirnov.

Přítomnost sovětských parašutistů u Skaličky, disponující nejen morální autoritou, ale také větší palebnou silou, uspořádala intenzivnější akce českých partyzánů ze Třetí čs. úderné rot. Nejprve na Nový rok přepadli statek na samotě Stanoviska a další dny pak četnické stanice v Lipůvce a Lysicích. Při těchto akcích se Leonid Griška seznámil s dalšími domácími ilegaly z Těchova, s nimiž se po Novém roce přesunul na Blanensko. Po válce tito odbojáři použili pro své uskupení označení Lexa a byli zřejmě využíváni k získávání zpravodajských informací z průmyslových závodů Blanenska.

Počátkem ledna 1945 pronikla od Nýrova, jenž byl jakýmsi výchozím bodem k aktivitám na Svratecké vrchovině, k Černé hoře skupina jermakovců vedená Jakovem Kolomijcem, v níž významné místo zaujímal český uprchlík z práce Josef Henek a sovětský zajatec jménem Max. Na Kunštátsku se k nim připojil parašutista Nikolaj Melnik. Zřejmě z popudu Josefa Henka odešli k jeho sestře Marii, provdané Hniličkové, do Újezda u Černé Hory. Tato čtveřice disponovala zpravodajskými informacemi, které zde v minulých měsících získali členové sovětského desantu Dmitrijeva, např. významnou vazbou na učitele Vladimíra Täubera. Uvedení protagonisté sehráli v dalších týdnech a měsících v odboji na Tišnovsku významnou roli.

Bezprostřední spojení sovětského rezidenta v Kuřimi Antonína Bilíka s uvedenými sovětskými zpravodajskými skupinami neznáme, neboť udržoval kontakt s okolím výhradně pomocí tzv. mrtvých schránek, duboků, přičemž tato skutečnost také umožňuje vhodným způsobem začlenit zpravodajské zařazení jmenovaného. Mrtvé schránky byly umístěny v okolí kuřimského zbrojního závodu. Dne 9. 1. 1945 večer syn Marie Hniličkové odvezl zmíněnou čtveřici saněmi z Újezda u Černé Hory po státní silnici na odbočku ke Kuřimi a ti odtud pokračovali k Brnu. Zde se nabízí úvaha, že v tomto prostoru, působišti Antonína Bilíka, se mohli dostat k obsahu jeho mrtvých schránek. Do Brna dorazili k ránu a v Králově Poli, v bytě někdejších Henkových známých Zdeňka Vlčka a Vladimíra Sise na Palackého ulici, získali brněnský azyl. Po válce bylo jako údajný cíl jejich brněnské výpravy uváděno potrestání funkcionáře NSDAP Karla Pytlíka a přepad policejního úředníka mjr. Auera.¹⁸ K tomu ale nedošlo, cíl jejich snažení byl zřejmě jiný, do

17 Jmenovaný vystupoval také pod jménem Ivan Dunajev, místní spolupracovníci jej po válce uváděli pod jmény Vaňka, Malý Ivan, Ivánek. Při zásahu ZbV komanda 28 byl ve Skaličce zajat a vězněn v Kounicových kolejích v Brně, kde 2. 3. 1945 zahynul. VAŠEK, František, ČERNÝ, Vladimír a BŘEČKA, Jan. *Místa zkropená krví: Kounicovy studentské koleje v Brně v letech nacistické okupace 1940–1945*. Brno: Archiv města Brna, 2015. V této práci je o E. Vaňkovi několik chybných údajů. Na s. 465 je autor chybně označen jako Ivan Dumajev, člen Partyzánské brigády Jana Žižky, zajatý 25. 1. 1945 ve Vsetíně. Práce naopak upřesňuje jeho zastřelení v Kounicových kolejích 2. 3. 1945.

18 Děravá paměť Josefa Henka. *Občasník, vnitřní zpravodaj R3 a 3ÚR*. 2016, č. 1, s. 9, 11.

Objektem zájmu sovětských zpravodajských složek byl ve značné míře nový zbrojní závod v Kuřimi. (reprodukováno z: J. Sikorová, S. Laurincová, *Kuřim za války (1939–1945)*. Brno, 2017)

dnešních dnů však zůstal utajen. Poté se čtveřice vrátila k Lipůvce a zdržovala se v okolních obcích po několik dní. V průběhu ledna 1945 je doložen zájem sovětských parašutistů o zbrojní výrobu na Blanensku a dokonce o provoz tepelné elektrárny v Oslavanech.

Informace o výskytu sovětských parašutistů na Kunštátsku získaly brzy, zřejmě i od Rudolfa Pražana a zajatého sovětského uprchlíka Ivana Lebeděva, německé bezpečnostní složky tvořené nově stíhacími oddíly. Zájemový prostor Lysicka, Kunštátska a Letovicka zabezpečoval II. prapor policejního pluku SS 21, jehož štáb se zpravodajským útvarem a posílenou 7. rotou se usídlil v Letovicích. Nacistická jednotka měla své další opěrné body v Černé Hoře, Lipůvce, Lysicích a Nedvědicích.¹⁹ Do střetu s příslušníky sovětské rozvědky se dostal nejdříve stíhací oddíl z Letovic. Ten zasáhl dne 13. 1. 1945 v Nýrově u Skálů a také v blízkém úkrytu na Hradisku. Domácí pomocníci byli pozatýkáni a sověští rozvědčíci Cigankov, Prodan a Iljin společně s Nikolským byli v boji zastřeleni. Ukázalo se, že i síly stíhacích oddílů (Jagdkommando) jsou pro takový boj nedostatečně vyzbrojeny, a proto bylo do Letovic dislokováno Komando zvláštního určení 28 (ZbV-28).

Sovětské zpravodajské uskupení na Kunštátsku bylo německým zásahem výrazně oslabeno, a proto dostala další sovětská zpravodajská jednotka, působící na východní Moravě s operačním názvem Luč, již následující den, 14. 1. 1945, pokyn, aby se přesunula na Svrateckou vrchovinu a doplnila zde sovětské zpravodajské

19 SLÁDEK, Oldřich. *Ve znamení smrtihlava*. Praha, 1991, s. 182.

síly.²⁰ Tento desant disponoval navíc někdejšími zaměstnanci vsetínské Zbrojovky, odborníky na zbrojní výrobu, především bratry Horákovými, kteří byli do činnosti sovětské rozvědky zapojeni již v létě 1944. Další posilou bylo také vysazení nové šestičlenné zpravodajské skupiny severně od Sloupu 18. 1. 1945. Její příjem zajišťovala skupina Nikolaje Melnika.²¹ Shoz materiálu téhož dne u Štěchova, který byl dle jiných zpráv určen původně Jermaku, nakonec obdržela zpravodajská skupina Andreje Dmitrijeva.²² Sovětské ústředí preferovalo více zpravodajské uskupení Andreje Dmitrijeva, než dnes všeobecně známější Jermak. Nově vysazená zpravodajská skupina u Sloupu odešla z místa seskoku přes Rájec na Hořice, zde pobyla několik dní a pak z tohoto prostoru odešla na neznámé místo.²³

Německé bezpečnostní složky, zvláště pak zmíněné ZbV kommando 28, v následujících dnech systematicky likvidovaly podpůrné síť Jermaku i sovětských zpravodajských skupin od protektorátní hranice k Brnu. V těchto počátečních fázích zimního německého postupu byl také 7. 2. 1945 v Petrově u Kunštátu zajat Nikolaj Melnik, zvaný Malý Nikolaj. Dostal se do rukou letovického ZbV komanda 28 a po počátečních výsleších v Letovicích přistoupil na jistý druh spolupráce s okupanty. Asistoval téměř při všech dalších akcích Němců, i když jeho skutečná role v německém zajetí není dosud zcela zřejmá.²⁴ Situace byla tak nepřehledná, že 18. 2. 1945 došlo v Osíkách ke střetu hlídky vedené J. K. Kolomyjcem s vedením zpravodajské skupiny Luč, jež koncem ledna dorazila k Černé Hoře.

20 Přestože Luč (Paprasek) byl zpravodajskou jednotkou, bývá v literatuře uváděn jako partyzánský desant. Skutečnost, že se ze Vsetínska přesunul na Svrateckou vrchovinu následující den po událostech v Nýrově 13. 1. 1945, nemůže být náhodná a zcela jistě nesouvisí s událostmi na Vsetínsku. Údaj o jejím partyzánském charakteru byl jen zastíracím manévrem tak, aby nemohla být odhalena pravá zpravodajská identita tohoto desantu.

21 MZA Brno, fond B 72, kart. 122, sign. 213, Hlášení četnické stanice Boskovice; KOPEČNÝ a POLÁK, pozn. 11, s. 161. Z časové a prostorové analýzy pohybu jednotlivých osob vyplývá, že Nikolaj Melnik (Malý Nikolaj) a partyzán Max odešli v těchto dnech z Kunštátska ke Sloupu. V minulosti byl tento desant chybně identifikován pod názvem Nada. Viz KOPEČNÝ, Petr. *Sovětský zpravodajský desant Nada a jeho působení na Blanensku*. Vlastivědná ročenka Blansko. Blansko: Státní okresní archiv, 1983, s. 5 a n.

22 V minulosti, kdy nebyla známa přítomnost sovětských zpravodajských skupin na Svratecké vrchovině, byla veškerá činnost spojována pouze s desantem Jermak. Viz ZŘÍDKAVESELY, František. Partyzáni na Lysicku. *Časopis matice moravské*. Brno: Matice moravská, 1968, s. 257.; KOPEČNÝ a POLÁK, pozn. 11, s. 84. Tento shoz je třeba dát do kontextu s vysazením zpravodajské skupiny u Sloupu, a to přesto, že ve stejnou dobu očekával u Prosetína, jak vyplývá z jeho radiokomunikace, shoz materiálu také Jermak.

23 Od 21. 1. do 30. 1. 1945 zaznamenala četnická stanice Blansko na Hořicích výskyt neznámých osob, po tomto datu podobná zjištění chybí, z čehož lze odvodit, že parašutisté tento prostor opustili. Viz RADIMSKÝ, pozn. 13, s. 61–64.

24 Nikolaj Melnik byl po zajetí použit ZbV komandem 28 jako doprovod při akcích, sám však nijak aktivně nevystupoval. Z Újezda u Černé Hory existuje svědectví, že se některé své známé pokoušel při německé razii varovat. Na složitě postavení Nikolaje Melnika po zajetí v Letovicích upozornila ve své vzpomínce Bolestně vzpomínání Aloisie Dostálová, viz KOPEČNÝ a POLÁK, pozn. 11, s. 225–229. Podle neověřených údajů Nikolaj Melnik v šedesátých letech navštívil Československo.

Při tomto střetu velitel desantu Anatolij Kalinskij a jeho zástupce Nikolaj Zubčenko padli.²⁵ Někdy je tato mimořádná událost, jež v dějinách českého domácího odboje nemá obdobu, interpretována také jako důsledek vzájemné revnivosti, nebo, na jiném názorovém pólu, jako omyl. Následujícího dne došlo v Šerkovicích k postřelení rodiny Vlčkovy Kolomyjcovou hlídkou a Třetí čs. údernou rotou. Obě tyto události byly již popsány v roce 2015.²⁶ Vyvrcholení celého německého tažení proběhlo 23. 2. 1945 v Újezdě u Černé Hory a následující den ve Skaličce, kde byla kromě Třetí čs. úderné rot postřižena také sovětská zpravodajská skupina vysazená před Vánocemi 1944 u Horního Štěpánova. Evžen Vaněk byl zajat a Leonid Griška padl. Celý německý úder byl korunován zásahem proti štábu Jermaku v Šerkovicích dne 26. 2. 1945.²⁷ Zásah nacistických bezpečnostních složek však nebyl zcela úspěšný, některé části sovětské zpravodajské sítě v tomto prostoru zůstaly nepostiženy. Od Skaličky unikla do Kozárova trojice vedená Kolomyjcem, v Dlouhé Lhotě zůstala část Luče s vysílací stanicí a někde v okolí Kunčiny Vsi se pohyboval velitel prvního zpravodajského desantu A. Dmitrijeva, disponující stále vysílací stanicí. Všech protipartyzánských akcí zůstal díky vynikající konspiraci ušetřen v Kuřimě Antonín Bilík.

Sovětské velení vydalo pokyn Luči, aby se začlenil do činnosti dalšího sovětského zpravodajského desantu Zarevo, který ve třetí dekádě března přešel z Českomoravské vrchoviny k Lysicím. Dne 31. 3. 1945 pak posílil spolupracovníky A. Dmitrijeva shozem materiálu a seskokem další tříčlenné zpravodajské skupiny mezi Brumovem a Osíkami. Údaj o této skupině patří mezi poslední zjištění, bližší údaje se zatím nepodařilo dohledat.²⁸ Posledním německým úspěchem bylo postřelení Andreje Dmitrijeva, velitele prvního zpravodajského desantu 24. 4. 1945 v Kunčíně Vsi. Přes vážná zranění a další německé zásahy v okolních obcích se však dočkal konce války. Antonín Bilík se pak v květnových dnech roku 1945 podílel na záchraně rozsáhlého strojního parku kuřimské Zbrojovky. O dalších spolupracovnících sovětských zpravodajců mnoho údajů není. Patřili k nim ruští emigranti Vasilij Nestěrenko a Ivan Lavriněnko²⁹ z Brna a Miroslav Pastyřík, člen odbojové organizace Národní hnutí za svobodu vlasti. Zatímco oba Rusové zřejmě patřili k těm, s nimiž sovětské zpravodajské složky po celou dobu války počítaly, Pastyřík v okamžiku hrozby zatčení v březnu 1945 odešel do Kozárova, kde se již zdržovala

25 Po válce byla událost sovětskými orgány vyšetřována, přičemž J. Kolomyjec a Josef Henek nebyli nijak postiženi. Československé bezpečnostní složky se snažily celou událost před veřejností utajit, ale postupně se střet podařilo částečně objasnit. RADIMSKÝ, pozn. 13, s. 71.

26 KOPEČNÝ, pozn. 1.

27 Ibid.

28 MZA Brno, fond B 72, kart. 121, sign. 91, Hlášení četnické stanice Lomnice. Z uvedeného hlášení ze dne 2. 4. 1945 vyplývá, že se německým bezpečnostním složkám podařilo zajistit tři zásobníky. KOPEČNÝ a POLÁK, pozn. 11, s. 164. V minulosti, kdy nebyly známy údaje o činnosti sovětských zpravodajských skupin, byl shoz chybně přisuzován oddílu Zarevo.

29 Není bez zajímavosti, že Ivan Lavriněnko pracoval v kuřimské Zbrojovce.

trojice Rusů vedená J. Kolomyjcem. Z toho lze odvodit, že s nimi zřejmě udržoval spojení již dříve.

Do jižní části Svratecké vrchoviny pak přišly do konce války ještě další sovětské výsadky, ty však byly již jiného charakteru. Šlo o frontové rozvědky spolupracující s postupujícími sovětskými fronty a zaměřující svoji činnost na sledování dopravy, německých obranných zařízení a udávání cílů pro sovětské letectvo. Jednak to byla frontová rozvědka 4. ukrajinského frontu V. Ivanova, vysazená 23. 2. 1945 u Protivanova. Ta se přesunula do Dolní Lhoty a zde působila do konce války.³⁰ Nové údaje se podařilo získat zpravodajské skupině 4. ukrajinského frontu, která byla vysazena u Lulče 26. 3. 1945 a z místa seskoku se přesunula do Hořic, západně od Blanska, aby zde sledovala provoz na trati Brno – Česká Třebová. V minulosti byla tato skupina označována jako Nada.³¹

Jak vidno, sovětské zpravodajské jednotky vyvíjely koncem války v jižní části Svratecké vrchoviny značnou aktivitu a výrazným způsobem zde ovlivnily protinacistické odbojové aktivity, které zůstaly do dnešních dnů v mnoha případech ne zcela objasněny.

PRAMENY A LITERATURA

Archiv Okresního výboru České svazu protifašistických bojovníků Blansko: Vojensko-sokolská odbojová skupina Rady tří v Šebrově, Rkp.

Archiv Oblastního výboru Českého svazu bojovníků za svobodu Brno-venkov: Vzpomínka Antonie Bilíkové.
Vzpomínka Karla Odehnala.

Moravský zemský archiv v Brně (MZA):
fond B 72, Zemské četnické velitelství Brno
fond B 340, Gestapo Brno
fond C 141, Mimořádný lidový soud v Brně

Děravá paměť Josefa Henka. *Občasník, vnitřní zpravodaj R3 a 3ÚR*. 2016, č. 1, s. 9 a n.

BENČÍK, Antonín. *Partyzánské hnutí v Československu za druhé světové války*. Praha: Naše vojsko, 1961.

KOPEČNÝ, Petr. *Padáky nad Drahanskou vrchovinou*. Blansko: Okresní výbor Českého svazu protifašistických bojovníků, 1980.

KOPEČNÝ, Petr. Zpravodajský výsadek Nada a jeho působení na Blanensku. *Vlastivědná ročenka Okresního archivu Blansko*. Blansko: Státní okresní archiv, 1983, s. 5–7.

KOPEČNÝ, Petr a POLÁK, Vladimír. *Žijeme jejich odkazem: Protifašistický odboj na Blanensku a Boskovicku*. Blansko: Okresní výbor Českého svazu protifašistických bojovníků, 1985.

KOPEČNÝ, Petr. Šerkovice – únor 1945. In: *Sborník Muzea Brněnska 2015*. Brno: Muzeum Brněnska, 2015, s. 30–36. ISBN 978-80-906196-0-9.

RADIMSKÝ, Jiří. Chronologie partyzánských a jiných bojových akcí na Moravě 1943–1945. In: *Sborník archivních prací*. Praha, 1965, roč. XV., s. 3–172.

SLÁDEK, Oldřich. *Ve znamení smrtihlava: nacistický protipartyzánský aparát v letech 1944–1945*. Praha: Naše vojsko, 1991. ISBN 80-206-0145-7.

TESAŘ, Jan. *Česká cikánská rapsodie*. Praha: Triáda, 2016. ISBN 978-80-87256-86-2.

VAŠEK, František, ČERNÝ, Vladimír a BŘEČKA, Jan. *Místa zkropená krví: Kounicovy studentské koleje v Brně v letech nacistické okupace 1940–1945*. Brno: Archiv města Brna, 2015. ISBN 978-80-86736-41-9.

ZŘÍDKAVESELÝ, František. Partyzáni na Lysicku. *Časopis matice moravské*. Brno, 1968, s. 255–261.

³⁰ KOPEČNÝ a POLÁK, pozn. 11, s. 99–100.

³¹ První zmínky o této sovětské zpravodajské skupině byly zjištěny v práci Vojensko-sokolská odbojová skupina Rady tří v Šebrově, jež neúměrně zveličovala zapojení občanů této obce v odbojovém hnutí. Někteří spolupracovníci zmíněných sovětských zpravodajců, posunuli přítomnost sovětských parašutistů hluboko do roku 1944, aby po válce prodloužili dobu svého odbojové zapojení. Z toho se vycházelo, pro nemožnost jiného ověření, i v roce 1985 při zpracování publikace *Žijeme jejich odkazem*, pozn. 11. V nedávné době bylo díky slovenskému badateli S. Bursovi prokázáno, že parašutisté byli vysazeni u Lulče ve složení: velitel Alexej Gostišev, krycím jménem Antonov, Georgij Bulak, Ivan Gerc, Dmitrij Meliš, Miroslav Pacek, radistka Anastazie Sidorenková, krycím jménem Nada.

KLÍČOVÁ SLOVA:

protektorát, zbrojní výroba, sovětští zpravodajci, český domácí odboj, Svratecká vrchovina

Zusammenfassung

VERMUTETE ZUSAMMENHÄNGE

DIE WAFFENINDUSTRIE IN DER UMGEBUNG BRÜNNS ZUR ZEIT DES PROTEKTORATS UND DIE SOWJETISCHEN NACHRICHTDIENSTREAKTIONEN IN DEN JAHREN 1944–1945

Die Brünner Region war für ihre Waffenindustrie bekannt, die zur Zeit der nationalsozialistischen Okkupation noch wuchs. Die Gegner des nationalsozialistischen Deutschlands einschließlich der Sowjetunion zeigten mit Hilfe ihrer Berichtersteller während der gesamten Dauer der Okkupation Interesse an deren Umfang und Qualität. Zu Kriegsende setzten sie in den bewaldeten Teilen der Böhmischo-Mährischen Höhe und des Drahaner Berglands mehrere Nachrichtendienstgruppen aus, welche die nationalsozialistische Waffenherstellung beobachten sollten. Ihr Interesse konzentrierte sich auf die Waffenherstellung in Brünn (Brno), Adamsthal (Adamov), Blanz (Blansko) und in Gurein (Kuřim). Obwohl der tschechische inländische Widerstand ihnen bei diesen Bemühungen half, waren die nationalsozialistischen Sicherheitskräfte bis zum Kriegsende so stark, dass sie auch in dieser Zeit noch in der Lage waren, die sowjetischen Nachrichtendienstbemühungen zu unterbinden. Mit diesen Kriegsbemühungen der Alliierten ging der Verlust vieler Menschenleben einher, von denen wir heute, nach mehr als siebenzig Jahren, nahezu nichts wissen.